

УДК 378:371.134:372.4

Греб М.М.

ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ НЕФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ У ПРОЦЕСІ ЗАСВОЄННЯ ЛЕКСИКОЛОГІЇ І ФРАЗЕОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті висвітлено лінгводидактичні основи організації самостійної роботи студентів нефілологічних спеціальностей у процесі вивчення лексикології і фразеології української мови з урахуванням особливостей освітньо-виховного процесу сучасного педагогічного вишу. З актуальних наукових позицій висвітлено шляхи організації самостійної роботи майбутніх педагогів з української мови (за професійним спрямуванням).

Ключові слова: самостійна робота, майбутні вчителі, студенти нефілологічних спеціальностей, вивчення лексикології і фразеології української мови, навчальні мотиви.

У педагогічній науці опрацьовано чимало питань, пов'язаних із системою підготовки майбутніх учителів нефілологічних спеціальностей, становленням їхньої професійно-педагогічної кваліфікації. Науковці ґрунтовно досліджують загальнотеоретичні питання професійної підготовки вчителя в контексті сучасної модернізації освіти (В. Бондар, І. Козловська, В. Кремень); питання розвитку творчої особистості вчителя у процесі професійної діяльності, його педагогічної майстерності (А. Алексюк, Є. Барбіна, Н. Бібік, М. Вашуленко, Н. Кузьміна, А. Маркова, А. Мудрик, О. Рудницька, В. Семиченко та ін.); дидактичні можливості модульно-рейтингової системи навчання (Б. Ананьєв, Л. Романишина, С. Сисоєва та ін.); теорії освітніх технологій навчання (Г. Афоніна, З. Бакум, Г. Балл, В. Беспалько, А. Богуш, М. Вашуленко, Л. Виготський, П. Гальперін, Н. Голуб, О. Горошкіна, В. Давидов, Л. Занков, І. Іванов, С. Караман, О. Караман, О. Копусь, С. Мартиненко, М. Пентилюк, Р. Піонова, С. Подмазін, О. Савченко, Г. Селевко, Т. Симоненко, С. Сисоєва, І. Хом'як, та ін.).

Водночас аналіз літературних джерел і дисертаційних досліджень показав відсутність спеціальних фундаментальних теоретико-методологічних праць, в яких системно висвітлюються проблеми ефективної організації самостійної роботи майбутніх учителів нефілологічних спеціальностей у процесі вивчення нормативного мовознавчого курсу української мови, лексикології та фразеології зокрема.

Мета статті полягає в окресленні лінгводидактичних основ самостійної роботи студентів нефілологічних спеціальностей у процесі вивчення лексикології та фразеології української мови.

Самостійна робота студентів вищого педагогічного навчального закладу передбачає: оптимізацію змісту вищої педагогічної освіти майбутніх учителів нефілологічних спеціальностей з урахуванням вимог сучасного суспільства, індивідуальних професійно-особистісних потреб і запитів майбутніх фахівців; реалізацію визначених блоку цілей і комплексу завдань; з'ясування форм і видів навчально-пізнавальної та самоосвітньої діяльності; розроблення системи формування мовної, мовленнєвої, комунікативної, самоосвітньої компетентностей студентів; урахування визначальних особливостей суб'єкта дидактичного процесу, створення цілісної системи науково-методичного супроводу підтримки саморозвитку майбутніх учителів нефілологічних спеціальностей, реалізацію принципу неперервності у формуванні інформаційної компетентності студентів на освітньо-кваліфікаційних рівнях «бакалавр» – «спеціаліст» – «магістр» шляхом запровадження змістових модулів з фахових дисциплін і виділення базового «ядра знань» на кожному з освітньо-кваліфікаційних рівнів, а також задіяння потенціалу інтегрованого інформаційно-навчального середовища.

Аналіз наукових джерел і спеціальних досліджень засвідчив недостатність теоретико-методологічних напрацювань, у яких би комплексно та системно розроблялося це питання. Вирішення актуальних проблем якісної освіти студентів нефілологічних спеціальностей пов'язане з необхідністю подолання суперечностей між: збільшенням обсягу інформації та необхідністю самостійно здобувати знання в умовах кредитно-модульної системи навчання; підвищувати рівень фахової майстерності; недостатньою результативністю самостійної роботи у процесі професійної підготовки та необхідністю пошуків ефективних засобів самостійного оволодіння навчальною інформацією; зростанням вимог до педагогічної підготовки фахівців в умовах постійної модернізації освіти і недостатньою кількістю відповідних наукових досліджень щодо організації індивідуальної самостійної діяльності студентів.

Особливий інтерес у контексті студійованої проблеми становили значні напрацювання науковців, у яких висвітлено психолого-педагогічні засади самостійної роботи студентів (І. Бех, М. Бернштейн, В. Бехтерев, Н. Бібік, В. Богоявленський, А. Богуш, Л. Божович, М. Вашуленко, Н. Голуб, О. Горошкіна, Є. Клімов, О. Ковалев, І. Козловська, М. Пентилюк, Л. Проколієнко, С. Рубінштейн, Л. Савенкова, В. Секун, М. Скаткін, О. Хорошківська та ін.).

Однак, наявність значної кількості наукових праць, присвячених оптимізації професійної підготовки фахівців освітньої галузі, не забезпечила всебічного розкриття проблеми організації навчально-пізнавальної та самостійної роботи майбутніх учителів нефілологічних спеціальностей у процесі вивчення лексикології і фразеології української мови. Поза увагою

дослідників залишилися питання визначення педагогічних умов ефективного розвитку в студентів досліджуваного напрямку підготовки здатності самостійно вчитися, що передбачає вміння визначати сутність навчального завдання, планувати, виконувати, успішно його розв'язувати, адекватно реагувати на появу пізнавальних бар'єрів і враховувати їх, прогножуючи подальшу навчально-пізнавальну та самоосвітню діяльність. Донині самоосвіта та самовдосконалення особистості є важливою передумовою інтелектуальної зрілості, соціальної активності індивіда, готовності до професійної діяльності, що, по суті, пов'язується з основною метою університетської освіти – плекати спеціаліста, здатного повною мірою реалізуватися в суспільстві [2; 5; 6].

У статті самостійну роботу розглядаємо як основну організаційну форму забезпечення навчально-пізнавальної та самоосвітньої діяльності студентів в умовах сучасного вищого навчального педагогічного закладу. З огляду на це нами розроблено декілька продуктивних типів самостійної роботи студентів нефілологічних спеціальностей у процесі вивчення лексикології і фразеології української мови, а саме: перший тип – це самостійна робота за зразком (*тренувальний тип*), що включає виконання та розв'язання стандартних завдань, вправ. Основним методом на цьому етапі роботи є метод спостереження. Мета такого виду самостійної роботи – закріплення знань, формування вмінь та навичок по-новому інтерпретувати ту інформацію, що була здобута на лекційних заняттях. Другим типом самостійної роботи визначено *реконструктивно-варіативний*, у процесі якого відбувається аналіз, формулюються висновки, приймається рішення, складається план, тези відповідей, анується матеріал. Третім названо *евристичний* тип самостійної роботи, що пов'язується із розв'язанням окремих проблемних та творчих питань, самостійно опрацьовується література, виконуються пропонувані вправи і завдання. У студентів формуються вміння бачити проблему вивчення, розробляти плани, більш глибоко розуміти інформацію. Евристичний тип самостійної роботи передбачає творчу діяльність. До четвертого типу віднесено *дослідницьку самостійну роботу*, яка передбачає аналіз проблемної ситуації, накопичення нових знань, коли студент має самостійно відібрати засоби та методи розв'язання навчального завдання. На цьому рівні можуть бути виконані реферати, дослідницькі завдання, курсові проекти, що зумовлює урізноманітнення форм і методів активізації навчально-пізнавальної та самоосвітньої діяльності студентів у процесі вивчення лексикології і фразеології української мови. Забезпечення ефективності процесу навчання лексикології і фразеології потребує ретельної підготовки: проблемних лекцій, семінарів-дискусій, презентацій, рольових та ділових ігор, тренінгових занять, використання сайтів та розміщення на них анотацій курсів, завдань для самостійної роботи студентів, поточної інформації; запровадження інтерактивного консультування студентів тощо. Кредитно-модульна система організації навчального процесу створює

реальні можливості для оптимізації, індивідуалізації, інтеграції та моделювання навчального процесу.

Сьогодні самостійна робота з лексики і фразеології української мови студентів нефілологічних спеціальностей у вищих навчальних закладах реалізується у двох аспектах. По-перше, відповідно до вишівської програми, студенти опановують теоретичні відомості з лексикології та фразеології. Майбутні вчителі засвоюють знання про склад української лексики з погляду її походження і розвитку (спільнослов'янські, власне українські, запозичені слова, неологізми, омоніми, омофони, омографи, синоніми, антоніми, терміни, пароніми, складноскорочені слова), про використання слова в різних сферах застосування мови («книжні» слова, урочисті слова, загальнонавчальні слова, професіоналізми, іншомовні слова, діалектизми).

По-друге, на основі здобутих наукових знань з лексикології і фразеології здійснюється систематична і цілеспрямована робота над збагаченням словника студентів, формуванням умінь уникати труднощів, пов'язаних із вибором або вживанням того чи іншого словосполучення в конкретній мовній ситуації.

Самостійна робота з української мови (за професійним спрямуванням) допомагає студентам нефілологічних спеціальностей опанувати загальнолітературну, професійну, наукову, офіційно-ділову лексику, розкриває багатство словника сучасної української літературної мови, багатозначність слова, сприяє з'ясуванню конкретного та абстрактного, прямого і переносного значення слова, допомагає активно оволодіти необхідним для подальшої професійної діяльності словниковим запасом літературної мови.

Аналіз організації самостійної роботи студентів нефілологічних спеціальностей показав, що у вихідних принципах навчання лексикології і фразеології відображаються необхідні та найважливіші для теорії навчання змістові якості: узагальнення емпірики, методи, критерії аналізу та оцінювання явищ, прогнозування результатів навчально-пізнавальної та самоосвітньої діяльності, проектування ланок процесу.

Результати дослідного навчання підтвердили необхідність оптимізації, модернізації традиційних і розроблення та упровадження інноваційних форм організації самостійної діяльності студентів з української мови (за професійним спрямуванням): лекція вдвох, лекція-конференція, лекція-консультація, лекція із запланованими помилками, лекція-дискусія, лекція-бесіда, лекція-шоу, проблемний різновид лекцій; семінарські, практичні, лабораторні заняття; консультації; індивідуальні заняття, індивідуальні навчально-дослідницькі завдання; наукова робота), різні види практик (ознайомлювальна, виробнича, асистентська, науково-дослідницька), що якісно змінюють характер навчально-пізнавальної та самоосвітньої діяльності майбутніх учителів нефілологічних спеціальностей, створюють підґрунтя для індивідуального визначення конкретного напрямку майбутньої діяльності з фаху, урізноманітнюють і демократизують характер педагогічної взаємодії

учасників навчального процесу, сприяють поглибленому оволодінню знань, допомагають розвивати творчий потенціал, зокрема, здатність не лише до засвоєння сучасних ідей, перспективних освітніх технологій, а й до реалізації їх у практичній діяльності.

В інформаційному суспільстві продукується і використовується інтелект, знання, тому майбутній учитель має володіти здатністю до особистісного та професійного розвитку і творчості. Відтак фундаментального значення набуває переосмислення підходів до розв'язання завдань сучасної освіти; створення у вищих навчальних закладах високоякісного та високотехнологічного інформаційно-навчального середовища, яке сприятиме формуванню мобільного, конкурентноздатного фахівця освітньої галузі [3, с. 74].

Саме тому сьогодні виникла нагальна потреба впровадження моделі інтегрованого навчального «Е-середовища», яке ресурсно і дидактично створює сприятливі умови для ефективної організації самостійної роботи студентів, їх консультивання оскільки стрижневі компоненти (його електронний контент та технології електронної взаємодії і співпраці), а також сукупність складників обох компонентів уможливають оптимальну інтеграцію традиційних та новітніх здобутків.

Моніторинг отриманих результатів проведеного дослідження дозволив окреслити основні важелі до активізації навчально-пізнавальної та самоосвітньої діяльності студентів у процесі вивчення лексикології та фразеології: суттєве значення мають мотиви, компетентність з предмета, володіння спеціальними знаннями, вміннями і навичками; робота над професійно спрямованими рефератами, виконання тестових завдань, підготовча робота до ігрових занять тощо. Використання різних форм самостійної роботи на основі мотиваційного ресурсу студентів можливе за умови її чіткого спрямування, що забезпечить формування професійних знань, умінь та навичок майбутніх учителів нефілологічних спеціальностей, здатних задовольнити вимоги сучасної школи, самостійно вирішувати реальні професійні завдання.

Аналіз теорії саморегуляції діяльності дозволив виокремити важливі умови, які було враховано задля досягнення суб'єктами, що виконують самостійну роботу високих результатів у процесі вивчення майбутніми вчителями нефілологічних спеціальностей лексикології і фразеології. З огляду на це у дослідженні враховано безпосередню кореляційну залежність успішності й ефективності самостійної навчальної діяльності від здатності студентів до самоспостереження, наявності певних стандартів для оцінювання результативності самостійної навчальної діяльності, а також певних зразків, з якими вони могли б порівняти власні досягнення, напрацьовані в процесі цієї діяльності.

Отже, студювання наукових джерел, спостереження за педагогічним процесом, результати експериментальної апробації матеріалів проведеного дослідження переконують у необхідності оптимізації педагогічного процесу

у вищому навчальному закладі задля підвищення якості вищої освіти, приведення її у відповідність до вимог швидкозмінюваного суспільства. Стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, інформатизація усіх сфер життєдіяльності суспільства загалом і освітньої зокрема уможлиблюють підвищення якості освіти шляхом організації навчально-пізнавальної та самостійної роботи студентів на засадах інтеграції, розроблення сучасного навчально-методичного супроводу, використання гнучких дидактичних систем професійно-особистісного саморозвитку, використання мотиваційного ресурсу у процесі педагогічної взаємодії суб'єктів навчання, прозорої системи контролю за рівнем навчальних досягнень студентів у компетентнісних вимірах, урахування визначальних особливостей суб'єкта навчально-пізнавальної та самоосвітньої діяльності педагогічного вишу. Вибір оптимального варіанта у контексті нашого дослідження вимагає проблемно-пошукового стилю педагогічного мислення, коли викладач вибирає із низки шляхів той, що найбільше підходить для конкретної ситуації. У виборі варіанта прийняття педагогічного рішення важлива мобільність мислення, яка дозволяє під час навчального процесу вносити зміни, регулювати діяльність суб'єктів навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексюк А.М. Організація самостійної роботи студентів в умовах інтенсифікації навчання: Навч. посіб. / А. М. Алексюк, А. А. Аюризанайн, П.І. Підкасистий та ін. – К.: ІСДО, 1993. – 336 с.
2. Богуш А. М.Формування мовної особистості на різних вікових етапах : [монографія] / А. М. Богуш, О. С. Трифонова, О. І. Кисельова, Ж. Д. Горіна, М. Л. Черкасов. – Одеса : ПНЦ АПН України, 2008. – 272 с.
3. Бондар Л. А. Теоретико-методологічні засади інтеграції навчально-пізнавальної та самоосвітньої діяльності студентів : [монографія] / Бондар Л. А. – К. : Педагогічна думка, 2013. – 336 с.
4. Вашуленко М. С. Удосконалення змісту і методики навчання української мови в 1-4 кл. / М. С. Вашуленко. – К. : Рад. школа, 1991. – 110 с.
5. Голуб Н. Б. Самостійна робота студентів з риторики : Навчально-методичний посібник / Н. Б. Голуб. – Черкаси: Брама – Україна, 2008. – 232 с.
6. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти : вивчення, викладання, оцінювання. – Відділ сучасних мов, Страсбург. – К. : Ленвіт, 2003. – 262 с.
7. Князян М. О. Самостійно-дослідницька діяльність майбутнього педагога: структура, функції, засоби активізації: навч. посіб./ М. О. Князян. – Ізмаїл: Сміл, 2006. – 136 с.
8. Малихін О. В. Організація самостійної навчальної діяльності студентів вищих педагогічних закладів: теоретико-методологічний аспект: [монографія] / О. В. Малихін. – Кривий Ріг: Видавничий дім, 2009. – 307 с.
9. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / [Пентилюк М. І., Караман С. О., Караман О. В. та ін.] ; за ред. М. І. Пентилюк. – К. : Ленвіт, 2004. – 400 с.

В статье освещены лингводидактические основы организации самостоятельной работы будущих учителей нефилологических специальностей в процессе изучения лексикологии и фразеологии украинского языка с учетом особенностей образовательно-воспитательного процесса современного педагогического вуза. С актуальных научных позиций освещены пути организации самостоятельной работы будущих педагогов по украинскому языку (по профессиональному направлению).

Ключевые слова: самостоятельная работа, будущие учителя, студенты нефилологических специальностей, изучение лексикологии и фразеологии украинского языка, учебные мотивы.

The article deals with the lingua-didactic foundations of organization of students' independent work (students of non-philological specialty) during the process of studying Lexicology and Phraseology of Ukrainian language considering peculiarities of educational process at modern high educational establishment. Basing on the positions of actual scientific groundings there are delighted ways of organization of independent work (in Ukrainian language of professional direction) of future pedagogues.

Key words: independent work, future teachers, students of non-philological specialty, studying Lexicology and Phraseology of Ukrainian language, educational motives.

УДКУДК 811.161.2:81'367

Григоренко І.В.

КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПРОСТІР АВТОРСЬКОЇ МЕТАФОРИ В ПОЛІТИЧНІЙ САТИРІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА (ПОЕМИ «СОН» ТА «КАВКАЗ»)

У статті розглянуто концептуальний простір метафорики Тараса Шевченка в його політичній сатири, зокрема у поемах «Сон» та «Кавказ». Автор стверджує, що завдяки метафорам Шевченко створює ментальні моделі світосприйняття, картини світу, спільної для українців різних поколінь.

Ключові слова: метафора, концепт, концептуальна метафора, картина світу, Тарас Шевченко.

Творчість Шевченка останніми роками фактично «набила оскомину» як пересічним читачам і поціновувачам художнього слова, так і літературознавцям. Це пояснюється і радянським поверховим поглядом на Шевченка як на революціонера, поводиря народних мас до світлого майбутнього, і українофільською у лапках шароварщиною: вивішуванням портретів діда у смушевій шапці по шкільних кабінетах, «вишиванковим»